

OOSTENDE EN DE ZEEVISSERIJ TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG (2)

door Roger JANSOONE

Bij het opmaken van het eerste artikel over "Oostende en de Zeevisserij tijdens de Eerste Wereldoorlog" werd het "Woord vooraf" van de auteur niet gepubliceerd. Waarvoor onze verontschuldiging.

- *Aangezien dit "Woord vooraf" ook een oproep tot de lezers bevat en de "rode draad" aangeeft die doorheen deze studie loopt, publiceren wij hieronder bedoelde inleiding.*

Als gewezen Chef Civiele Defensie Voedselvoorziening heb ik, ook al ben ik nu met pensioen, nog steeds een levendige belangstelling voor de geschiedenis van ons land en volk vanuit het oogpunt van bevoorrading en voedselvoorziening in tijden van oorlog, rampen en noodsituaties. Het is trouwens vanuit die optiek dat ik mijn historische studie heb geschreven "Het laatste bolwerk van de jager – Beknopte geschiedenis van de Vlaamse zeevisserij" (uitgegeven in 1994 door het toenmalig Ministerie van Landbouw). De rode draad die doorheen deze geschiedenis loopt, is de complementaire functie van de zeevisserij tegenover de landbouw, vooral wanneer voedseltekort dreigde te ontstaan.

Tijdens die zoektocht door 20 eeuwen geschiedenis van ons visserijbedrijf, was ik dan ook bijzonder geboeid door de lotgevallen van onze vissers tijdens de beide Wereldoorlogen, des te meer daar beide perioden zeer afzonderlijke kenmerken vertonen ... ook al ging het in beide gevallen om een Duitse bezetting van ongeveer dezelfde duur. Vooreerst was het zo, dat tussen het einde van de Napoleontische oorlogen (1815) en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog (1914) ons land ruim een eeuw vrede en veiligheid had gekend. In Frankrijk pleegt men te zeggen "Le hasard ne favorise que les esprits déjà préparés", doch uit eigen ervaring weet ik maar al te goed dat een langdurige periode van vrede (zelfs al is het een gewapende vrede) doorgaans vrij nefast uitvalt voor de staat van militaire en civiele paraatheid van een natie. Wanneer men zich betrekkelijk veilig voelt, dan is al dat "geleuter" over paraatheid, preventie en veiligheidsbeleid meestal de "ver van mijn bed" show. En zelfs indien in alle hevigheid b.v. een Dutroux-schandaal uitbarst, dan nog gaat de publieke belangstelling kennelijk niet verder dan naar een meer intensieve en doeltreffende bestrijding van de criminaliteit, ... wat uiteraard slechts één van de vele aspecten is van een alles omvattend en weldoordacht veiligheidsbeleid. De voordrachten die ik hierover geef, beogen aldus steeds een globaal preventie- en veiligheidsbeleid.

In 1914 bestonden er dan ook vrijwel geen noodplannen (met de daaraan verbonden middelen) voor in geval van oorlog, noodsituaties en voedseltekorten. Op grond van een wetgeving die nog terugging tot de tijd van de Franse revolutie, rekende men in zo'n gevallen vooral op de burgemeesters, die zich tijdens de bezetting inderdaad soms op zeer opmerkelijke wijze hebben weten uit de slag te trekken. Des te meer daar tijdens de Eerste Wereldoorlog de bezettende overheid sterk gericht was op het inschakelen van de plaatselijke Ortskommandantur ... voor wie de burgemeester meestal een voor de hand liggende "gesprekspartner" bleek te zijn.

Het lijkt mij dan ook zeer interessant, even nader na te gaan, hoe Oostende heeft kunnen overleven tijdens de bezetting 1914/18, en dit mede dank zij de inzet van de zeevisserij. Die inzet is ongetwijfeld boeiend en merkwaardig, alleen al omwille van het feit dat in 1914 (in

tegenstelling tot later in 1940) de Belgische vissersvloot grotendeels de wijk had genomen naar het buitenland.

Onderhavige bijdrage voor "De Plate" is eigenlijk veeleer een voorstudie van wat, in een later stadium, een meer uitvoerige benadering van deze bewogen periode uit onze visserijgeschiedenis zou moeten worden. In deze tussentijdse fase sta ik open voor alle suggesties en zou ik het uiteraard zeer op prijs stellen indien mij van diverse zijde aanvullende informatie en/of documentatie (ook afbeeldingen, affiches en foto's) zouden kunnen ter hand gesteld worden. Voor die eventuele medewerking bij voorbaat mijn beste dank !
Intussen wens ik jullie alvast veel leesgenot.

(tot hier het "Woord vooraf")

* * *

2. DE KANONNEN VAN AUGUSTUS

Het jaar 1913 was uitermate gevaarlijk, vol spanningen en conflicten. Weliswaar werd op 10 augustus 1913 met het verdrag van Boekarest de derde Balkanoorlog beëindigd, doch - zoals later ook het geval was met het verdrag van Versailles - deze "vrede" bevatte alvast reeds de kiemen van een toekomstige oorlog. De opeenvolgende Balkanoorlogen waren nochtans tot dusver "regionaal" gebleven, heel eenvoudig omdat de Europese mogendheden zich wijselijk hadden onthouden van iedere vorm van inmenging. Wel had Oostenrijk in juli 1913 overwogen om Bulgarije ter hulp te snellen, maar toen zowel Duitsland als Italië lieten merken dat zij hiertegen gekant waren, bleef Oostenrijk zich aan de zijlijn opstellen. Het verdrag van Boekarest viel evenwel in Wenen niet in goede aarde ... en bijgevolg aasde Oostenrijk op een gelegenheid om de lastige buur Servië aan te pakken. En toen Servië geen aanstalten maakte om de aan Albanië toegewezen gebieden snel te ontruimen, stuurde Oostenrijk een ultimatum naar Belgrado. Gelukkig legde de Servische regering de duimen voor dit dwangbevel ... en in alle kanselarijen haalde men opgelucht adem omdat toen reeds iedereen zeer goed beseftte in welke mate het Balkan-kruitvat kon ontploffen tot ver buiten de regio. Niettemin bleef, vooral in Frankrijk en Rusland, een onbehaaglijke stemming hangen na dit brutaal solonummertje van Oostenrijk.

Al met al werd de bewapeningswedloop - reeds geruime tijd aan de gang - hierdoor aanzienlijk versneld. Bovendien was dit een tijd van groeiend nationaal chauvinisme, altijd een gevaarlijke voedingsbodem voor plots uitslaande conflicten. Zo werd de grootse viering van het "1813"-eeuwfeest in Duitsland een hoogdag van opgeklopt Duits nationalisme, terwijl in Rusland het pan-Slavisme een zeer sterke politieke factor werd. Wanneer in Berlijn in de Reichstag een aanzienlijk budget werd vrijgemaakt voor het opdrijven van de slagkracht van het leger, voelde Frankrijk zich steeds meer bedreigd en werd aldaar dus de militaire diensttijd opgevoerd tot drie jaar.

Intussen was het vrij duidelijk dat indien het vuur in de pan zou slaan, dit zou gebeuren in Servië. Als gevolg van hun overwinningen tijdens de derde Balkanoorlog, was het zelfvertrouwen van de Serviërs flink toegenomen en was de groot-Servische gedachte niet langer de politieke opstelling van een kleine minderheidsgroep. Geheime terreur-organisaties zoals "Narodna Odbrana" (Nationale Verdediging) en "Ujedenje ili Smert" (Vereniging of Dood) wonnen aldus nogal wat aanhang. Hun acties werden voor Oostenrijk zo onduelbaar dat deze mogendheid in toenemende mate in het kleine Servië een ernstige bedreiging begon te zien voor zijn eigen voortbestaan.

The King's Message.

The following is the text of the King's message to his troops delivered before they departed to France:

"You are leaving home to fight for the safety and honour of my Empire. Belgium, whose country we are pledged to defend, has been attacked, and France is about to be invaded by the same powerful foe.

"I have implicit confidence in you, my soldiers. Duty is your watchword, and I know your duty will be nobly done.

"I shall follow your every movement with deepest interest and mark with eager satisfaction your daily progress; indeed, your welfare will never be absent from my thoughts.

"I pray God to bless you and guard you, and bring you back victorious."

3. "The King's Message":

boodschap van King George V aan
de Britse troepen, 4 augustus 1914

Van alle Europese mogendheden was Groot-Brittannië de enige natie die niet deelnam aan al dit nationalistisch opbod. De Britse regering had trouwens wel andere katten te geselen, meer bepaald in Ierland. De aan de Ieren beloofde "Home rule" stuitte op een veto van het Britse Hogerhuis, wat een aanslepende politieke crisis veroorzaakte. Toen uiteindelijk voor die impasse een oplossing werd gevonden, bleek echter dat het overwegend protestantse Noord-Ierland (Ulster) een katholieke regering nooit zou aanvaarden. De politieke impasse werd nu totaal ... en in toenemende mate leek Ierland af te stevenen op een bloedige burgeroorlog, die allicht zeker zou uitgebroken zijn indien in augustus 1914 het uitbreken van een wereldoorlog deze interne problemen niet opzij had geschoven.

Op 28 juni 1914 viel in Sarajevo (Bosnië) het fatale startschot voor deze wereldbrand. Aartshertog Ferdinand, de Oostenrijkse troonopvolger, werd door Servische nationalistenvermoord, blijkbaar omdat hij één van de weinige prominenten in Wenen was die duidelijke en haalbare ideeën had voor een bevredigende oplossing van het nationaliteitenprobleem binnen de Donau-monarchie. De reactie uit Wenen was keihard, doch vooraleer een oorlog

tegen Servië te beginnen (dat immers in Rusland een machtige bondgenoot had) , wou Oostenrijk zich eerst verzekeren van de steun van Duitsland. Die steun kon Duitsland eigenlijk moeilijk weigeren omdat Oostenrijk per slot van rekening de enige Europese bondgenoot was die voor Duitsland nog overbleef. Op 5 juli werd die Duitse steun toegezegd, onvoorwaardelijk (en bijgevolg een blancovolmacht!), en met enkel de "goede raad" van snel tot actie over te gaan. Met die goede raad werd trouwens geen rekening gehouden, want er volgde nog wat politiek touwtrekken tot uiteindelijk op 23 juli (dus bijna een maand na de aanslag) een ultimatum werd gericht aan Belgrado.

Plots werd de toestand internationaal uitermate gespannen, niet alleen door dit ultimatum maar kennelijk nog meer door het vrij algemeen vermoeden dat eigenlijk vooral Duitsland hierin de hand had. Dit had tot gevolg dat reeds op 24 juli Rusland overging tot mobilisatie en tot de afkondiging van de staat van algemene voorbereiding. Onmiddellijk zag het Britse Foreign Office hierin de lont aan het kruitvat, dus niet in een conflict Oostenrijk/Servië, doch in een conflict Oostenrijk/Rusland. Doch de Britse bemiddelingspoging strandde op de onverminderd afzijdige houding van Duitsland, wat uiteraard het internationaal wantrouwen t.a.v. Duitsland verder in de hand werkte.

Intussen had Servië aan Oostenrijk een zeer tegemoetkomend antwoord toegestuurd op het nochtans zeer hard opgesteld ultimatum. Maar in Wenen beschouwde men dit antwoord als zijnde "onvoldoende". Hierop werden op 25 juli de diplomatieke betrekkingen verbroken en werd vervolgens op 28 juli aan Servië de oorlog verklaard. Aldus ontstond een fatale kettingreactie, want binnen het toen bestaande stelsel van bondgenootschappen was hierop een grootschalige oorlog niet meer te voorkomen. Op 29 juli besloot Rusland over te gaan tot algemene mobilisatie ... en Duitsland zag hierin het bewijs dat Rusland aanstuurde op oorlog. Oostenrijk zette dan ook de stap naar algemene mobilisatie, hierin gevolgd door Frankrijk, terwijl Duitsland de toestand van dreigend oorlogsgevaar afkondigde. En Groot-Brittannië ging sedert 27 juli over tot vlootconcentraties.

Op 31 juli zond Duitsland een ultimatum naar Rusland. Toen hierop geen antwoord kwam, verklaarde Duitsland op 1 augustus 1914 de oorlog aan Rusland. Nog op 1 augustus vroeg het Britse Foreign Office aan Duitsland en Frankrijk of zij in geval van oorlog de neutraliteit van België zouden respecteren, waarop enkel door Frankrijk (en bevestigend) werd geantwoord. Doch op 2 augustus overhandigde de Duitse ambassadeur te Brussel aan de Belgische regering een ultimatum waarbij voor het Duitse leger vrije doortocht door België werd geëist. Hierop verklaarde Groot-Brittannië, als garant van België's neutraliteit, dat zij hierbij niet afzijdig kon blijven. Op 3 augustus verklaarde Duitsland de oorlog aan Frankrijk en 's anderendaags overschreden Duitse troepen de Belgische en Luxemburgse grenzen, wat onmiddellijk een Brits ultimatum aan Duitsland tot gevolg had. Toen hierop geen antwoord volgde, bevond ook het Britse imperium zich in staat van oorlog met Duitsland.

Aldus ontstond voor het eerst in de geschiedenis een wereldoorlog, een oorlog die eigenlijk niemand gewild had. Maar in het toenmalig Europa was er geen enkel staatsman van formaat, die het tij nog had kunnen doen keren. De politici zaten verstrikt in een web van allianties en mechanismen waarover zij uiteindelijk alle controle verloren omdat die als het ware een eigen leven begonnen te leiden. De kanonnen van augustus kwamen nu op het krijgstoneel en miljoenen soldaten zetten zich overal in beweging, onderweg naar de slagvelden. En te midden van al dat uitbarstend krijgsgewoel had Oostende, Koningin der Badsteden, zich feestelijk opgemaakt voor het hoogseizoen van 1914 ...

3. UNE SAISON PLUS BRILLANTE ENCORE...

In het voorjaar van 1914 deelt de Kursaaldirectie in een fraaie circulaire het volgende mede: «Tout annonce que la Reine des Plages, déjà si heureusement favorisée l'année dernière, connaîtra cette année une saison plus brillante encore, pour le grand plaisir des innombrables étrangers, ses hôtels et le bon renom de l'hospitalière Belgique». Onder een heerlijk zonnetje belooft het, begin juli, inderdaad een schitterend hoogseizoen te worden. Weliswaar is op 28 juni Aartshertog Ferdinand neergeschoten in Sarajevo, doch voor de vakantiegangers is dit weinig of geen onderwerp van gesprekken, en zeker geen bron van onrust. Op die verre Balkan is er immers wel altijd wat aan de hand, en het zal wel koelen zonder blazen.

De verhuring van hotelkamers en villa's verloopt dan ook volledig naar wens. Programma's en affiches van de Kursaal en van de Schouwburg stellen een wijde waaier van topevenementen in het vooruitzicht, met internationaal befaamde namen en gezelschappen. Allerlei festiviteiten zijn reeds aan de gang of zijn aangekondigd voor de eerstvolgende dagen en weken. Op het strand, op de dijk, in de cafés en restaurants, overal is het bijzonder druk.

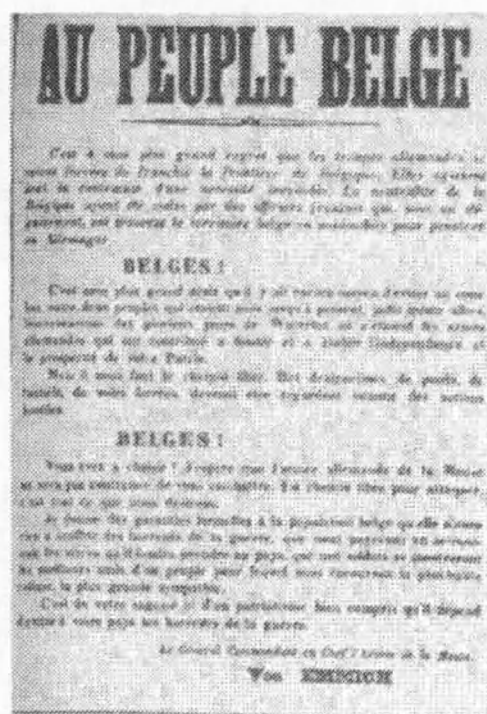
Maar tegen het einde van juli komt in deze paradijselijke toestand snel verandering. De tijdingen in de pers zijn niet geruststellend en zelfs in toenemende mate verontrustend. Berichten over mobilisatie, ultimatum en uiteindelijk diverse oorlogsverklaringen wisselen elkaar af. En de uittocht van badgasten begint, vooreerst de vreemdelingen en met name Oostenrijkers, Duitsers, Russen en Fransen. Nog altijd hoopt men dat het groeiend conflict zal beperkt blijven tot Oostenrijk, Servië en wellicht ook Rusland, doch gaandeweg voelt men aan dat ook Duitsland zich hierin zal mengen, wat dan vervolgens ook Frankrijk in een en ander zou betrekken. En de Oostendenaars en de alhier verblijvende Belgen beginnen zich angstig af te vragen of België, ofschoon begiftigd met een internationaal gewaarborgde neutraliteit, al dan niet buiten een eventuele oorlogstoestand zou kunnen blijven.

In ieder geval is, tegen eind juli, de vakantiestemming volledig omgeslagen. Weliswaar wordt officieel een houding aangenomen van "business as usual" en wordt bijgevolg de programmatie van concerten, toneelopvoeringen, festiviteiten, e.d. verder afgehandeld in de mate van het mogelijke, want uiteraard hebben een aantal artiesten moeten afzeggen en zijn er intussen ook reeds heel wat Belgen gemobiliseerd. De meeste vreemdelingen hebben de stad verlaten en het internationaal treinverkeer is stilgevallen. De avond- en nachtovervaart van de pakketboten Oostende-Dover wordt afgeschaft en de Britse consul verzoekt zijn landgenoten dadelijk terug te keren naar Engeland.

Op 3 augustus bereikt Oostende het nieuws over het Duits ultimatum aan België, en diezelfde dag verklaart Duitsland de oorlog aan Frankrijk, wat voor België onmiddellijk het ergste doet vermoeden. Gemobiliseerde soldaten trekken voorbij op het Wapenplein terwijl de Stadsharmonie de Brabançonne opvoert, onder luid gejuich van een grote menigte. Ook in de Kursaal wordt het vaderlands lied meermaals gespeeld en uit volle borst meegezongen. De stemming is alom zeer krijgshaftig en patriottisch.

Maar dit alles heeft vrijwel onmiddellijk een duidelijke weerslag op de voedselvoorziening. Bij koninklijk besluit van 3 augustus wordt niet alleen het Belgisch leger op oorlogsvoet gebracht maar wordt ook meteen alle uitvoer van eetwaren uit België verboden. Niettemin gaan de prijzen van voedingsmiddelen met sprongen omhoog, vaak binnen een tijdsspanne van slechts enkele uren. Op de Groentemarkt veroorzaakt dit nogal wat relletjes omdat deze

plotse prijsstijgingen door de Oostendenaars niet zomaar worden aanvaard en zij dit op soms hardhandige manier ook kenbaar maken aan de handelaars.

4. "Au peuple belge": mededeling van het Duits leger aan de Belgen, 04.08.1914

Typisch is wel het feit dat het met de visprijzen net andersom gaat. Oostende is de jongste decennia een zeer belangrijke markt geworden voor export van vis en visserijproducten. Uiteraard valt die export nu nagenoeg volledig weg, wat dan zeer snel een nefaste weerslag heeft op de prijsvorming in de vismijn. Het is zelfs zo, dat door de sluiting van de grenzen, hele treinladingen terugkeren naar Oostende ... en in de zomerse hitte een verpestende stank verspreiden. Ook de vraag naar duurdere vissoorten vanwege restaurants en hotels is sterk teruggefallen: tarbot valt van 3,50 F/kg naar nog slechts 0,20 F, en wie zin heeft in tong, kan een hele benne kopen voor 36 F, waar daags voordien de prijs hiervoor schommelde tussen 180 en 200 F.!

En intussen is ook het hamsteren begonnen. Vooral de kruidenierswinkels worden bestormd, want iedereen wil terstond een voorraad duurzame eetwaren opslaan. Handige kandidaat-woekeraars beginnen intussen voedingsmiddelen weg te stoppen met het oog op verdere prijsstijgingen. Derhalve verspreidt burgemeester A. LIEBAERT reeds op 4 augustus onder de bevolking een bericht waarbij wordt herinnerd aan de bepalingen van het Strafwetboek aangaande "de opslag of de bedrieglijke afslag der eet- of koopwaren, alsook de samenrottingen, gewelddaden of bedreigingen met het doel plundering te verwekken of de verkopers te dwingen zich van hun koopwaar te ontmaken". En op 5 augustus wordt de Gemeenteraad in geheime zitting bijeengeroepen voor het nemen van maatregelen "opdat de winkels van verkoop in 't klein de bevolking van het nodige zouden kunnen voorzien zoals in normale tijd".

Anderzijds, eveneens op 5 augustus, beslist de Gemeenteraad al de aangekondigde concerten af te schaffen, het bestendig festival te schorsen, het lopend toneelseizoen te doen ophouden, in de Kursaal alle dansfeesten te schrappen en voorts t.a.v. de concessionaris "het verder aan zijn oordeel en aan zijn vaderlandse gevoelens over te laten, de muziekavonden al dan niet te doen ophouden". Aldus werd een definitief punt gezet achter dit zo hoopvol en schitterend begonnen seizoen 1914, ... une saison plus brillante encore ...

(wordt vervolgd)

ILLUSTRATIES:

- "The King's Message": boodschap van King George V aan de Britse troepen, 04.08.1914
 - "Au peuple belge": mededeling van het Duits leger aan de Belgen, 04.08.1914
-

HET BISSCHOPPELIJK ARCHIEF BRUGGE

Het Bisschoppelijk Archief Brugge (BAB) draagt zorg voor het archief van het bisdom Brugge en andere kerkelijke instellingen die op het territorium van dit bisdom gelegen zijn. Behalve heel wat oud archief (met name de vroegere bisdommen Brugge en Ieper, het Brugse Sint-Donaaskapittel en opgeheven West-Vlaamse kloosters) bezit het BAB ook veel modern archief. Tenslotte ressorteert onder het BAB ook nog de bibliotheek van het bisdom Brugge. Een overzicht van de diverse archieffondsen bieden: B. Janssens de Bisthoven en C. De Backer, *Inventaris van het bisschoppelijk archief van Brugge*, Leuven, Kadoc, 1984, 10 p.

Een erg belangrijke bron in het BAB vormen de Handelingen (Acta) en briefwisseling van de Brugse bisschoppen van 1833 tot 1952. Van de Acta werd in 1983 ook een 12-delige reeks indices opgemaakt. Het archief van Mgr. E.-J. De Smedt (1952-1984) is nog niet ontsloten.

Het BAB bezit verder een omvangrijk alfabetisch archief over de clerus van het bisdom Brugge. Daarnaast bewaart het BAB een aparte reeks privé-archieven van priesters. Tenslotte bezit het BAB nog een aantal recente archieven van kloosters, kapellen, scholen en organisaties alsook reeksen bouwplannen, kaarten, etsen en affiches.

Bron: Mededelingsblad van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis (BVNG); jrg. 25, 2003, nr. 1, p. 10-11.